

Bárdos Judit

Pier Paolo Pasolini: *Eretnek empirizmus*

című könyvéről (Osiris 2007)

Pasolini rendezőként, filmtoreetikusként, regényíróként, költőként, kritikusként, szemiotikusként és elkötelezett értelmiségiként egyaránt beírta nevét az utóbbi fél évszázad olasz és európai kultúrájába. Ennek ellenére sokoldalú munkásságának számos területe még mindig ismeretlen Magyarországon. Az Osiris Kiadó jóvoltából most megjelent *Eretnek empirizmus* című kötete „a Magyarországon szinte ismeretlen Pasolinit” mutatja be. A magyar olvasó valóban most találkozik először irodalom-, nyelv- és filmelméleti írásainak zömével, melyek arról tanúskodnak, hogy munkássága e téren is csak a legnagyobbakéhoz mérhető.

Szoros összefüggés van Pasolini művészi gyakorlata és elméleti tevékenysége között, ami annak köszönhető, hogy a nyelv iránti szenvedélyes érdeklődéstől vezetve eredeti módon kutatta a különböző kifejezési eszközökben rejlő lehetőségeket. Elméleti vizsgálódásait a filmnyelv és a költői nyelv megújítására irányuló kísérletei, a dialektusok és a különféle rétegnyelvek irodalmi felhasználása során szerzett tapasztalata, egyszóval a „soknyelvűség” élménye táplálta. Tapasztalatai egy irányba mutattak: minden írásában ugyanaz az alap gondolat, egy erőteljes és eredeti nyelvészeti-nyelvfilozófiai koncepció jut érvényre.

E koncepció magvát a nyelv társadalmi meghatározottságára, a nyelvi és a társadalmi tények összefüggésére vonatkozó *szociolingvisztikai* megállapítások alkotják. Marxista nyelvfilozófia ez, mely a nyelv társadalmi voltát azzal a ténnyel azonosítja, hogy a hatalmi és osztályviszonyok beledolgozódnak magába a nyelvbe. Ám Pasolini nem volt kincstári marxista, semmi köze sem volt a korabeli szovjet marxizmushoz. A marxizmusban a kritika, az újítás, a felfedezés eszköze és a társadalmi, nyelvi, önkifejezési szabadság meghódításának zálogát látta, következésképpen a marxizmus fogalmaival is céljainak

megfelelően, igen szabadon bánt. Így lehetett egyszerre és ellentmondás nélkül marxista és keresztény, keresztényként is a maga útját járva, megannyi súlyos konfliktust vállalva azért, amit az evangéliumok igazságának hitt. „A filmnyelvi kutatás nem is annyira önmaga, inkább a belőle fakadó filozófiai következmények miatt érdekel” -- írta.

Egyik legeredetibb gondolatát, a „szabad függő beszédről” alkotott elképzelését az irodalmi művek és a filmek mint nyelvi képződmények vizsgálatával kapcsolatban fogalmazta meg. A szabad függő beszéd ugyanis mimézis: egy beszélő szavainak az utánzása, melyek az íróétól különböző nyelvhez tartoznak. A puszta nyelvtani forma könnyen elfedheti ezt a tényt, hiszen sokszor előfordul, hogy az idézett beszéd az író saját nyelvén fogalmazódik meg, vagyis egybeesik az író és a hős nyelvi világa. Ám minden ilyen esetben „belső monológgal” van dolgunk. A szabad függő beszéd „csakis az íróétól alapvetően különböző nyelven íródhat”, ami viszont további pszichológiai, kulturális, történelmi, társadalmi különbségeket tételez fel az író és hőse között. Ez az oka annak, hogy a szabad függő beszéd alkalmazása mindig „társadalmi jelentőségű”, vagyis közvetlenül magában foglalja azt a problémát, hogy mi a viszony az irodalmi mű mint nyelvi képződmény és a társadalom között.

A szabad függő beszéd a filmben és az avantgárd festészetben is létezik. Pasolini elsőként elemezte az akkori modern filmművészetet (például Antonioni, Bertolucci és Godard filmjeit) „szabad függő képsoralkotásként”, azaz „költői filmként”. Ez a lehetőség megszabadítja a filmalkotót a hagyományos elbeszélő konvencióktól, és „új, barbár, szabálytalan, álomszerű, látomásos” filmnyelv létrejöttét teszi lehetővé.

A hatvanas évek elejéig, a klasszikus filmben az volt a szabály, hogy „ne éreztesd a kamera jelenlétét!”. Legyen a filmnyelv áttetsző, rendelődjön alá a jelentésnek, szolgálja azt ki. Ezzel szemben a modern filmben, azaz „a költői filmben”, az új hullámoktól kezdve az a szabály, -- mondja ki Pasolini, elsőként -- hogy „éreztesd a kamera jelenlétét!” Stilisztikai tudatosság

jellemzi az alkotókat és a nézőben is tudatosul, hogy amit lát: film. A történet – a film nyelvén elbeszélte történet, a kép – a kamera sajátos látószöge által láttatott kép.

Elismerés illeti Csantavéri Júliát és Zalán Vincét, a kötet kiváló munkát végző szerkesztőjét és szakmai gondozóját, amiért nem egy antológia-szerű válogatással, hanem e fontos könyvnek a közreadásával törlesztették a teoretikus Pasolini iránti adósságunkat. A kötet anyagát annak idején még maga a szerző állította össze, s rendezte három fejezetbe („Nyelv”, „Irodalom”, „Film”) 1964 és 1974 között született elméleti tanulmányaiból és (többek közt Ecóval, Moraviával dialogizáló) vitacikkeiből. Ezek minden sora éppúgy tükrözi gondolati fejlődésének logikáját, mint kérdésfeltevéseinek lenyűgöző koherenciáját.

- Pier Paolo Pasolini *Eretnek empirizmus* című könyvéről
www.filmpont.hu 2008